

Terugblik op “Feodale Finale”

Ruim veertig jaar geleden voerden wij - Floris Blankenberg, Steeph Custers en Jaap van Donselaar - een onderzoek uit in de gemeente Hummelo en Keppel in de Gelderse Achterhoek. Wij waren studenten culturele antropologie aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Het verrichten van wetenschappelijk onderzoek was onderdeel van het studieprogramma. Een verblijf van ruim drie maanden in een plattelandsgemeente en het gecombineerde gebruik van participerende observatie, interviews met betrokkenen en literatuurstudie, was in die tijd nog niet erg gebruikelijk voor studenten. Ook het onderwerp van onze studie: de veranderende rol van de adel in een kleine gemeente was tamelijk uniek. Het was de periode waarin onderzoek vooral ‘maatschappelijk relevant’ moest zijn en waarbij de solidariteit met de onderdrukten in de samenleving, met name fabrieksarbeiders, hoog in het vaandel stond. Die solidariteit diende dan ook tot uitdrukking te komen in het onderzoek en bij voorkeur in het resultaat daarvan. Dat was de tijdgeest. Onze belangstelling voor de adel en het platteland werd dan ook met argwaan bekeken door onze medestudenten.

Deze geluiden verstomden toen ons rapport uitkwam. Uit onze conclusies kwam naar voren dat de macht van de landadel in Hummelo en Keppel weliswaar verzwakt was in de afgelopen eeuw, maar dat deze toch in sommige opzichten nog aanzienlijk was.

Hoe aanzienlijk? Dat bleek uit de opschudding die ons onderzoeksverslag veroorzaakte en de daaropvolgende handelwijze van de Keppelse landheer en het gemeentebestuur. Nadat ons onderzoeksverslag gereed was, bood de burgemeester van Hummelo en Keppel, Ger Baris, aan om honderd exemplaren bij ons te betrekken. Deze zouden worden verkocht vanuit het gemeentehuis. Baris vond het een interessant rapport en van historische waarde voor de gemeente. De Keppelse landheer daarentegen ontstak in woede en belde de burgemeester. Een wethouder die bij dit gesprek aanwezig was, vertelde later dat hij dit op luide toon gevoerde gesprek woordelijk kon volgen. De baron eiste dat de gemeente de verspreiding van het onderzoeksverslag per onmiddellijk zou staken. Het gemeentebestuur willigde zijn eis in en de verspreiding van het onderzoeksverslag werd gestaakt.

Een publicitaire rel was geboren. Dagblad De Gelderlander publiceerde een groot artikel onder de kop “Feodalisme sluimert zelfs nu nog...” en ook dagblad Trouw ging op de zaak in. De Gelderlander bood aan om Feodale Finale vanuit de redactie te verspreiden en vestigde daar in de krant de aandacht op. Zo vonden binnen enkele dagen pakweg driehonderd exemplaren hun weg naar de lezers. Dat was mede te danken aan de Keppelse baron en aan de graaf te Hummelo die door een boze ingezonden brief ook een duik in het zakje had gedaan.

Al met al was het onderzoek en de nasleep ervan een leerzame en leuke ervaring voor ons waarvan we in ons latere professionele leven veel nut gehad hebben. Er is de afgelopen veertig jaar vast veel veranderd in Hummelo en Keppel. De invloed van de adel zal wel verder zijn afgenomen, in maar in hoeverre zijn er nog steeds overblijfselen? Een interessante vraag voor een vervolgonderzoek. Wij zijn daartoe niet in de gelegenheid, maar mogelijk zijn er nieuwe jonge onderzoekers die het leuk vinden om zo'n vervolgonderzoek uit te voeren.

Floris Blankenberg, Steeph Custers en Jaap van Donselaar

Oktober 2019

DE GELDERLANDER

Dagblad voor Graafschap en Liemers

En keten van kastelen beheersten eeuwenlang het platteland van Oude IJsselstreek en Achterhoek. Tot zelfs ver in de 20e eeuw hielden de landheren er op hun uitgestrekte bezittingen stevig de knoet onder. Toen elders dorpelingen en boeren allang meesmeekelden van de verzuivenheden van de „sociale revolutie“ was voor een groot deel van Oost-Gelderland de status van de bevolking er één van knechtschap, in feite van moderne sla-verij.

Hoewel het feodalisme officieel niet meer bestaat is zijn naverwerking onmiskenbaar. Nu nog is in het gedragspatroon in deze streek de vroegere invloed van de landhe-

ren merkbaar. De sfeer van „gehoorzaamheid, onderdanigheid en conformisme“ manifesteert zich nog steeds binnens in die van pachter tot landeigenaar, van arbeider tot directeur en - in 't algemeen - in die van de bevolking tot de overheid.

Over de nadagen van dat feodalisme in het ook al door kastelen gedomineerde Hummelo en Keppel is thans een boeiend verslag verschenen van het kandidaat-sieonderzoek van drie studenten in de culturele antropologie (volkenkunde): Floris Blankenberg (Utrecht), Steeph Custers (Roermond) en Jaap van Donselaar (Hummelo).

Hun onderzoek in Hummelo en Keppel had als aanvankelijke opzet de relatie tussen autochtone en nieuwkomers, maar gaandeweg hun pionierwerk werden zij telkens weer geconfronteerd met de overheersende rol, vroeger en nu, van het grootgrondbezit van aristocratische families: in Keppel de Van Pallandt's en Hummelo de Van Rechteren Limpurgs (voor 1924): de Van Heeckerens). Hoewel bepaalde goede dingen deze adel niet ontzegd kan worden stuiten de onderzoekers toch vaak op mensonterende verhoudingen, vooral in de periode tot 1938 toen uitbuiting van het „gewone, domme volk“ niet meer dan regel bleek.

● De onderzoekers, v.l.n.r.: Blankenberg, Custers en Van Donselaar.

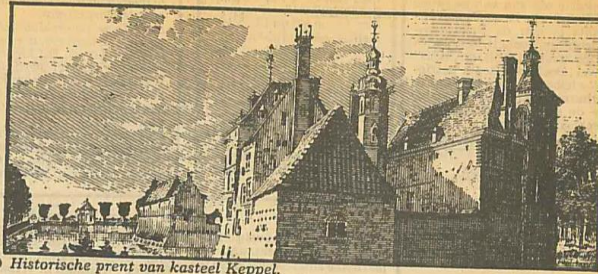
ONDERZOEK 'GREEP VAN ADEL OP HUMMELO/KEPPEL'

't Feodalisme sluimert zelfs nu nog...

HUMMELO/KEPPEL — Het was hard werken in die tijd, je had geen tijd om ziek te worden. Ik werd aangekomen op voorwaarde dat ik niet zou trouwen. ... later werd trouwen mij wel toegestaan, want ik kon goed met de barones overweg".

De voormalige chauffeur van de gravin van Rechteren Limpurg (de latere baronesse van Aersholte) beschrijft de situatie toen hij in 1925, op 21-jarige leeftijd, aan het kasteel kwam in Hummelo.

Het is één van de schrijnende episodes van nog geen eens zo lang geleden die beschreven staan in „Feodale finale“

● Historische print van kasteel Keppel.

maar een paar bepalingen op het zorgvuldig opgestelde papierje. En... kon de pachter zo om één of andere reden niet nakomen... dan was hij de dubbele huur verschuldigd. En wat er gebeurde als hij ook dat niet kon opbrengen laat zich niet moeilijk raden.

In „Feodale finale“ wordt vooral de invloed belicht van het landgoed Enghuizen in Hummelo. Onder de heren en vrouwen waren, als altijd, goeden en kvaden, maar zelfs onder die laatste categorie waren er toch bij die het wel heel erg bont maakten.

zijn ere". Volgens een informant gingen de gedachten van deze graaf zelfs zo ver dat „hij de viering van de verjaardag van de koningin als concurrentie beschouwde“.

Ook de komst van de Pachtwet, die in 1958 de zo afhankelijke boeren eindelijk rechten gaf, vond Sweder eigenlijk „overbodig“. Zijn commentaar: „een pachtwet hebben wij niet nodig, dat regelen we zelf wel“.

Goed, dat was Sweder en die is alweer 4 jaar dood. Veel belangrijker is de situatie van vandaag-de-dag, de onuit-

Gemeente werkt niet mee aan verspreiden werkstuk

Feodale resten in Gelderse Achterhoek

door Jac. Lelsz

HUMMELO/KEPPEL — De Gelderse Achterhoek is rijk gezegend met kastelen. Ook de gemeente Hummelo en Keppel bezit er enkele. Namen die er nauw mee verbonden waren of zijn: de Van Pallandt's, de Van Heeckerens, de Van Rechteren Limpurgs. Landgoederen betekenen voor de streek een stuk schoonheid en karakter, maar ze hebben ook te maken met feodalisme, horigheid. Drie Utrechtse antropologie-studenten hebben aan Hummelo en Keppel een kandidaatsonderzoek gewijd.

Zij concluderen dat de invloed van de landheren ook in deze tijd niet te verwaarlozen is.

Volgens de studenten (F. Blankenberg, S. Custers en J. van Donselaar), die hun studie de titel „Feodale finale“ meegeven, is de sfeer in Hummelo en Keppel er nog een van gehoorzaamheid en onderdanigheid. Het verleden trok diepe sporen. „Je hoeft maar een half uur bij iemand te zijn of er wordt al over de graaf gesproken.“ Nog is de grond in deze gemeente voor een groot deel in handen van de adel.

De gemeente heeft bij nader inzien geweigerd mede te werken aan verspreiding van het door de studenten uitgegeven rapport. Aanvankelijk werden honderd exemplaren verkocht, die op het gemeentehuis voor de prijs van vijf gulden per stuk beschikbaar waren voor eventuele belangstellenden. Het gemeentebestuur besloot er op terug te komen nadat bleek „dat een aantal mensen zich op de tenen getraapt voelde“. Volgens gemeentesecretaris D. A. Hunteelaar heeft men zich toen afgevraagd of men er wel goed aan deed bij te dragen tot de verspreiding. Het

betreft in de eerste plaats geen studie waarvoor de gemeente opdracht gaf of verantwoordelijk zou zijn. De wetenschappelijke betekenis ervan moet niet te veel accent krijgen en gemeentesecretaris Hunteelaar vroeg zich persoonlijk af of een dergelijk werkstuk zich eigenlijk wel voor publicatie leent.

Sluimerend

Naar de mening van de drie antropologie-studenten, die met 70 mensen van allerhande schakering hebben gesproken, is de invloed van de landheren niet alleen op de

boeren en op de kerk, maar ook op de industrie en op de gemeente groot geweest. Wat dat laatste betreft constateerden ze „resten van het verschijnsel dat het volk lange tijd buiten het bestuur gehouden is“. Er is nog veel terughoudendheid om van de gemeenteraad een politieke arena te maken. Burgemeester G. W. Baris citerend, wordt gezegd dat er nog sprake is van „sluimerende effecten van het feodalisme“.

Laatstgenoemde moet ook opgemerkt hebben dat de Achterhoek niet gauw op de barricade staat.

De adellijke heren en dames worden niet over één kam geschoren: de één was anders dan de ander. Er leefden landheren die niet in het minst bereid bleken zich zelf te relativeren. Kermissen waren een eerbetoon aan de gondeigenaren. Volgens een informant was er een graaf die de viering van de verjaar-

dag van de koningin als concurrentie beschouwde.

Zondags bleef ieder in de kerk tot de gravin buiten was. Een gravin stelde eens de voorwaarde dat iemand chauffeur bij haar kon worden mits hij niet zou trouwen. De gravin liet haar personeel elke dag na het ontbijt opdraven om opdrachten in ontvangst te nemen. „Men stond dan in een rijtje achter elkaar, met de handen op de rug, de orders aan te horen“.

Solidair

Het pachtcontract was een willekeurige zaak. „Als je van de gravin een stuk land kreeg aangeboden dat net van je buurman afgenomen was, durde je het niet te weigeren. Je wilde haar niet voor het hoofd stoten. De angst voor de gravin was groter dan de solidariteit met de gedupeerde buurman. Je was eigenlijk solidair met elkaar in de angst. Daarom konden de

boeren zich in die tijd zo moeilijk organiseren“. Na de inwerkingtreding van de Pachtwet (1958) werd de positie van de pachter aanzienlijk beter, maar het is gebleken dat de verpachter soms in belangrijke mate invloed uitoefent op de bedrijfsvoering.

In het 87 pagina's tellende rapport van de studenten wordt aan het slot gezegd dat zij de indruk hebben gekregen dat het aantal mensen in Hummelo en Keppel van mening is dat de landheren geen enkele invloed meer hebben, terwijl anderen juist van oordeel zijn dat die invloed nog bijzonder groot is. „Wij constateerden vaak een zekere tweeslachtigheid in de verhalen; enerzijds wees men op de onrechtvaardigheden, anderzijds gaf men blijken van respect voor de landheren.“

Een houding waarin scherpe kritiek en goedpraten werden gecombineerd.“